

А. М. ЛЬВОВЧКІНА, канд. психол. наук
(Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, м. Київ)

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЯК ФАКТОРА ГАРМОНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ “ЛЮДИНА – ДОВКІЛЛЯ”

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 11, с. 27–29

Розглядаються шляхи та основні фактори формування екологічної свідомості. Формування екологічної свідомості студентської молоді подається на прикладі проведення занять з курсу дисципліни “Екологічна психологія”. Основним фактором формування екологічної свідомості визнається включення особистості в активну діяльність, спрямовану на турботу про довкілля.

Дослідження з екологічної психології у зв'язку з пошуками виходу з психологічної кризи мають велику актуальність, і розвиток цієї науки відбувається доволі стрімко. Адже жадливі наслідки неконтрольованого промислового забруднення довкілля, що відбувалось протягом майже століття, нарешті стали очевидними для всіх. Довкілля поставило перед людством багато питань, і на них потрібно обов'язково знайти відповіді.

Дослідники, які працюють у сфері екології та екологічної психології, підкреслюють, що нинішня екологічна криза — це здебільшого криза світогляду, філософії та ідеології. Відомі екологічні психологи С. Дерябо і В. Ясвін зазначають, що “екологічна криза — це не в останню чергу “розруха у головах”, і саме них потрібно спочатку навести порядок” [1].

Слід зазначити, що останнім часом поряд із загостренням соціально-економічної кризи в Україні спостерігається зростання споживацько-перетворюючого ставлення до довкілля та антропоцентричний характер екологічної свідомості, а це, у свою чергу, негативно впливає на морально-психологічний стан нації.

Отже, підсумовуючи викладене, доходимо висновку: один з першочергових кроків, що потрібно зробити для виходу з екологічної кризи, — підготувати висококваліфікованих спеціалістів з екологічної психології, які б опрацьовували заходи формування екологічної свідомості у широких верств населення.

Для ілюстрації наведемо приклад проведення одного з практичних занять, присвячених формуванню екологічно доцільної поведінки та екологічного способу життя.

На початку заняття викладач розповідає про кризи і катастрофи, що загрожують людству — забруднення довкілля, парниковий ефект, перенаселення, знищення природних ресурсів. Ці негативні явища можуть виникнути через те, що певні групи або окремі особи переслідують власні егоїстичні інтереси і шкодять загальним інтересам. Наприклад, вирубуючи ліс у Карпатах, керівник фірми вважає, що його діяльність не завдасть значної шкоди довкіллю, мало того, вона майже непомітна. Але так само думають тисячі бізнесменів, які безконтрольно вирубають Карпатські ліси, і в результаті залишаються великі оголені масиви, що, у свою чергу, призводить до катастрофічних паводків. Унаслідок цього ті ж такі бізнесмени зазнають значних збитків.

Отже, виникає ситуація, коли за умов неадекватної екологічної поведінки індивідуально вигідні стратегії призводять до колективної поразки. Перед людством постає дилема: як поєднати благополуччя індивідів з урахуванням їх права обстоювати власні інтереси з благополуччям суспільства загалом?

Для дослідження цієї дилеми американські соціальні психологи використовують лабораторні ігри, що відображають суть багатьох реальних конфліктів, які існують у соціумі. Вони показу-

ють, як люди з позитивними думками потрапляють у пастку взаємно деструктивних стратегій поведінки. З цією метою дослідники демонструють певні тривожні парадокси людського життя, що подаються ними у вигляді соціальних дилем [2].

Як правило, соціальні дилеми включають велику кількість учасників. Наприклад, так званий парниковий ефект виникає переважно через знищення лісів та оксиди вуглецю, що викидається в атмосферу автомобілями та вугільними електростанціями. Внесок у цю проблему кожного, хто спалює бензин в автомобілі, невеликий, але сумарна шкода від цього поширюється на всіх людей.

Еколог Г. Хардін запропонував метафору, що яскраво відображає природу соціальних дилем. Ця метафора дістала назву “трагедія общинних вигонів”. Г. Хардін запозичив цю назву у вигонів, розташованих між старовинними англійськими поселеннями, але це лише метафора, тому “общинними” можуть бути повітря, вода, ліси, корисні копалини та інші загальні ресурси. Якщо користуватись ними помірно, вони можуть відновлюватись. Якщо ж виявляти надмірність, може трапитись общинна трагедія.

Отже, викладач на заняттях з екологічної психології змальовує таку картину. Уявіть собі, — говорить він студентам, — 100 фермерів, які живуть навколо вигону, здатного прогодувати 100 корів. Якщо кожен з них пасе одну корову, общинне пасовисько використовується оптимально. Але зненацька хтось вирішує: “Якщо я пушу на вигін другу корову, я подвою свої доходи, а надлишки випасу становитимуть лише 1 %. Отже, цей фермер випускає на вигін ще одну корову. Потім так робить кожен із 100 фермерів. Який же ми бачимо результат? Бачимо трагедію общинних вигонів — втоптаний майданчик без жодної травинки [2].

Це типова ситуація, яка узагальнює та унаочнює механізм розгортання екологічних катастроф антропогенного характеру, тобто катастроф, до яких призводить діяльність людей. Існує безліч реальних екологічних ситуацій, які аналогічні трагедії общинних вигонів. Завдяки непродуманій діяльності людей уся планета Земля та атмосфера навколо неї перетворюються на “общинний вигін”. Так, забруднення довкілля є наслідком багатьох незначних викидів, а справа збереження довкілля, що має бути загальною для всіх людей, стає “нічийною”.

Завершальним етапом заняття, присвяченого формуванню екологічно доцільної поведінки та

екологічного способу життя, буде гра “Горіхи”. Вперше аналогічну гру запропонував американський психолог Дж. Едні в 1979 р. студентам Аризонського державного університету. Гра полягає ось у чому. Група з 10 студентів сідає навколо блюда, де лежить 30 горіхів. Ведучий пояснює, що мета кожного студента — зібрати якнайбільше горіхів. Кожен може в будь-який час забрати скільки захоче горіхів, і кожні 10 секунд кількість горіхів, що лежать на блюді, подвоюватиметься. Отже, якщо не забирати з блюда всі горіхи одразу, а залишати частину на блюді, то можна забезпечити максимальний “урожай” для всіх членів групи.

Але, як свідчить досвід, якщо групі студентів не дати часу на вироблення певної стратегії поведінки, спрямованої на “консервування” частини горіхів, які знаходяться на блюді, то ці горіхи не проляжуть навіть 10 секунд. Студенти, як правило, хапаючи свою частку, збивали блюдо на підлогу.

Після цієї показової гри, що демонструє небачливу поведінку, викладач разом зі студентами робить висновки.

Основний висновок полягає в тому, що гра продемонструвала, як можна потрапити в соціальну пастку, коли кожний член групи чи суспільства, який думає тільки про власну вигоду, може завдати собі шкоди. Адже жодні зловмисники не планували смог, що вкриває великі міста, або паводки в Карпатах, до яких призвела вирубка лісу, або глобальне потепління в атмосфері, що стало наслідком викидів вуглецю.

Після такого емоційно напруженого заняття у студентів повинно виникнути чимало запитань типу “Як запобігти екологічним катастрофам, що трапляються через недоцільну поведінку людей?”, “Що робити, щоб змінилась екологічна свідомість?” та ін.

Ці питання можна розглянути на подальших практичних заняттях, які проводяться у вигляді ділових ігор, у формі “мозкового штурму” та інших активних соціально-психологічних форм навчання. Як основу для таких занять можна запропонувати навчальний посібник Н. О. Пустовіт і З. Н. Плечової “Екологічні задачі, ігри та вікторини” [3].

Отже, виходячи з принципу єдності діяльності та свідомості слід зазначити, що найефективнішим буде формування екологічної свідомості, коли представники різноманітних груп суспільства (наприклад, студенти, які вивчають екологічну психологію) включаються в активну діяльність, спрямовану на побудову ефективних моделей збереження та охорони довкілля.

Література

1. *Дерябо С. Д., Ясвин В. А.* Экологическая психология и педагогика. — Ростов н/Д: Феникс, 1996.

2. *Майерс Д.* Социальная психология. — СПб.: Питер Ком, 1998.

3. *Пустовіт Н. О., Плечова З. Н.* Екологічні задачі, ігри та вікторини: Навч. посіб. — К.: Наук. думка, 1995.

4. *Скребец В. А.* Экологическая психология: Учеб. пособие. — К.: МАУП, 1998.